

BOZÜYÜK KASIM PAŞA CAMİİ SÜSLEME PROGRAMI

BOZUYUK KASIM PASHA MOSQUE ORNAMENTATION PROGRAM

Timur Bilir*

Öz

Günümüzde Bilecik'e bağlı bir sanayi kenti olan Bozüyük, Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşundan milli mücadele yıllarına kadar önemli bir tarihi geçmişe sahiptir. Demiryolu hattının açılmasına kadar kara yolu güzergâhında bulunan ilçe, Osmanlının doğu seferlerine çıkarken konaklama noktası olarak kullandığı bir merkez konumundaydı. 16. yüzyılın ilk yarısında Kasım Paşa tarafından buraya yaptırılan külliye, günümüzdeki Bozüyük şehrinin varlık sebebi olmuştur. Külliye günümüze orijinalliğini koruyarak gelen tek yapı camii kısmıdır. Dışardan sade bir mimarisi olan caminin içinde zengin bir süsleme programı bulunmaktadır. Bu makalede, caminin süslemeleri detaylı bir şekilde ele alınarak süslemelerle ilgili çizim ve fotoğraflara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bozüyük, Osmanlı, Külliye, Camii, Süsleme.

Abstract

Bozüyük, an industrial city attached to Bilecik today, has an important historical past from the foundation of the Ottoman Empire until the years of national struggle. The district, which was located on the highway route until the railway line was opened, was a center used by the Ottomans as a point of accommodation when traveling to the eastern expeditions. The mosque, which was built by Kasım Pasha in the first half of the 16th century, was the reason of the existence of Bozüyük city today. The only building that keeps its authenticity from the complex to the present day is the mosque. The mosque, which has a simple architecture from the outside, has a rich ornamentation program. In this article, the decorations of the mosque are handled in detail and drawings and photographs related to the decorations are given.

Keywords: Bozüyük, Ottoman, Complex, Mosque, Ornament.

Araştırma Makalesi // Başvuru tarihi: 07.03.2019 – Kabul tarihi: 28.06.2019.

* Öğretim Görevlisi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, timur.bilir@msgsu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0003-0873-5354>.

1. Giriş

Coğrafi konumundan dolayı birçok farklı uygarlığa ev sahipliği yapmış olan Bozüyük'ün tarihi M.Ö 1500'lere kadar dayanır. Şehrin adının halk arasında kuzey batısında bulunan höyüğe benzer tepeden geldiği rivayet edilse de, araştırmalar Almanların1873 yılında başlayıp 1892 yılında tamamladığı demiryolu yapımı esnasında A. Koerte öncülüğünde tesviye ettiği höyükten geldiğini göstermektedir (Çetin, 2018:10).

Ertuğrul Gazi'nin Sultan Alaeddin Keykubad ile Karahisar'ın fethine katılması neticesinde Söğüt ve Domaniç Osmanlılara yurtluk olarak verilmiş ve Osmanlı İmparatorluğu'nun temelleri bu coğrafyada atılmıştır. 16. yüzyılda antik yerleşim yerlerinin üzerine kurulmuş köyler arasında, konumu nedeniyle Bozüyük daha Kanuni zamanında ön plana çıkmıştır. Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa buraya bir cami, imaret, kervansaray ve hamamdan ibaret bir külliye yaptırmıştır. 19 Mart 1555 tarihinde Bozüyük'ten geçen seyyah H. Dernschwam, caminin etrafının soyguncular tarafından mesken tutulduğunu, Kasım Paşa'nın kervansaray ve imarethaneyi yaptırarak halkı burada topladığını anlatır. Çevrede bulunan Arıklar, Atkaydı, Manışar ve İçköy'ün cami etrafına yerleşmesiyle bugünkü Bozüyük şehri oluşmuştur.

Bozüyük Kasım Paşa Külliyesi'nden günümüze camii, imaret ve kervansaraya ait iki kubbeli mekân gelebilmiştir. Yapılar 1895, 1940 ve 1977 yıllarında onarım geçirmiştir (Denkhalbant, 2001:550). Son onarım, 2006 yılında gerçekleştirilmiştir.

Bozüyük'teki en önemli yapı olan caminin banisinin kim olduğu konusu tartışmalıdır. Mehmet Can Çetin, Taeschner'in külliye yapıtıranın Güzelce Kasım Paşa olduğu fikrine Oktay Aslanapa, Faruk Sümer, Ayşe Denkhalbant, Cahit Baltacı ve Güner İnal'ın da katıldığını belirtir. Ayrıca caminin 1777'de boşalan hatiplik görevi için şeyhülislamın padişaha atama konusundaki arzında "Bozüyük'te vaki müteveffa Kasımpaşa-i Cezeri Cami-i Şerifinde evkaf mahsusunda olmak üzere yevmi yedi akçe..." ifadesinden dolayı camiyi yaptıranın Cezeri Kasım Paşa olduğunu ifade eder. Araştırmacılarından Goodwin, Vedat Turğut ve Kurulay Yılmaz'da külliyenin Cezeri Kasım Paşa tarafından yaptırıldığını yazmaktadır. Ayrıca, "Bursa'dan Konya'ya Seyahat" adlı eserin müellifi Mehmet Ziya camiyi ziyaret etmiş ve eserine koyduğu resmin altına

“Bozüyük'te Cezeri Kasım Paşa Camii'nin mihrap ve minberi” şeklinde not düşmüştür. Recep Akakuş'ta Bilecik-Bozüyük İlçesi Merkez Camii'nin Cezeri Lala Koca Kasım Paşa hayratı olduğunu yazar ve cami ile külliye'nin Mimar Sinan'ın eseri olduğu düşüncesini öne sürer (Akakuş, 1990:26-28). Kurulay Yılmaz, Bozüyük ve Kasımpaşa Camii ile ilgili çalışmasında, Kanuni Sultan Süleyman'ın Bağdat seferine giderken ordusuyla burada mola verdiğini, bu sefere katılan Kasım Paşa'nın savaştan muzaffer dönülmesi durumunda burada bir cami yaptıracağını söyleyerek sefer dönüşü adağını gerçekleştirdiğini yazar. Ancak, caminin yapılış tarihi 1528, Bağdat Seferi ise 1535 tarihine denk geldiğinden, bahsedilen seferin Kanuni'nin Rodos Seferi olma ihtimali üzerinde durmuş ve bu tarihte Anadolu Beylerbeyi olan Kasım Paşa'nın Sultanönü'nden (Eskişehir) yol güzergahı üzerinde olan Bozüyük'e gelerek padişahı karşılamış olabileceğine işaret etmiştir (Yılmaz, 2007:58).

Tartışmalı olan diğer bir konu caminin mimarının kim olduğudur. Yapının Mimar Sinan'ın eseri olduğu söylenirse de tezkirelerde ve Mimar Sinan'la ilgili yayınlarda adına rastlanılmamaktadır (Özüdoğru, Ünügür, 1997:12).

2. Bozüyük Kasım Paşa Camii

Bozüyük Kasımpaşa Camii, mimari yapısı itibarıyla bozulmadan günümüze gelebilmiş, 16. yüzyıl başındaki tek kubbeli klasik Osmanlı camii şemasına uygun çizgileri ve içindeki zengin süsleme programıyla Türk Mimarisi'nin nadide örneklerindedir. Cami, Cumhuriyet Meydanı'nda kuzeyde Eskişehir-İstanbul karayolu, güneyinde Fırka Caddesi, batısında Aşevi Aralığı, doğusunda İstasyon Caddeleriyle çevrili alanda yer alır.

Caminin bahçe kapısı üzerinde yer alan sivri kemerli kitabede inşa tarihi belirtilmiştir (Görsel 1).

Kitabenin okunuşu:

Sultanü's-Selatîn Sultan Süleyman Han zamanında Halled Allâhû mülkehü,

Kasım Paşa Hazretleri'nin camii tamam oldu. Hicret-i Nebeviyyênin Aleyhi's

selâm, dokuz yüz otuz beşinde (Gündüz, 2019).

Görsel 1.Caminin bahçe kapısı üzerinde bulunan sivri kemerli kitabe.

Caminin dış cephesi kırmızı taşla, tek şerefeli olan minare beyaz kesme taşla örülmüştür. Mukarnas başlıklı dört sütunun taşıdığı üç kubbeli son cemaat yeri caminin kuzeyindedir. Kubbe içleri kalem işi süslemelerle, pencere alınlıkları renkli sır tekniğinde çinilerle bezenmiştir. Pencere ve giriş kapısı söveleri, Bozüyük çevresinden çıkarılan siyah damarlı beyaz mermerdendir. Son cemaat yerinin sağında ve solunda simetrik olarak dikdörtgen iki pencere ve mukarnas yaşmaklı iki mihrabiye bulunmaktadır. Sol taraftaki niş mukarnaslarının bir kısmının tamamlanmadan bırakıldığı görülmektedir. Kurulay Yılmaz, cami ile ilgili çalışmasında, evvelden beyaz küfeki taşından olan dış cephe kaplamalarının 1940 yılında yapılan restorasyonda kırmızı taşla değiştirildiğini söyleyenler olduğunu belirtir. İki renkli taşlardan yay kemerli giriş kapısı üzerindeki dört satırlık kitabede tarih tekrarlanır.

Kitabenin okunuşu:

Seyyidü'l mürselin ve rasûlü rabbil' âlemin Muhammed Aleyhi efdalu's salavât ve
Ekmelü't-tehiyyât Hazretinin ruh-ı mutahharasına hediye-i behiyye için
ve Sultanı Selâtin-i-l-arzeyn ve kahramanü'l muivettayyin Sultan Süleyman Han
bin Sultan Selim Han bin Sultan Beyazıt Han Hazretinün ezdiyad-ı saadetine ve
imtidâd-ı selametine her dem husûl-ı ediyye-i seniyye için bu râdi mütemâdi ve
bevad-i bi zevadi üzere bu hacetse Câmi-i Şerifi ve şukuffete makam-ı latîfi
Kâsım Paşa Hazretleri binâ eyledi. Bihamdüllilah-i Tealâ hayr-ı külli
mukadder ve müyesser olub ve Hayr-ı Külli lillah kelamlarıyla müverrih oldu (935 H.)

(Gündüz, 2019).

17x17m. boyutlarında kare planlı olan camiye giriş yönü kuzey cephesidir. Duvar kalınlıkları 1.65 m. kubbe çapı 13.80 m.'dir. Duvarlarından kubbeye geçişi pandantiflerle sağlanan cami, kuzey, güney, doğu, ve batı duvarlarında altta dikdörtgen formlu toplam on pencere ile aydınlatılmaktadır. Mihrap duvarı, doğu ve batı duvarlarında üçer adet olmak üzere dokuz adet sivri kemerli nakışlı pencere bulunmaktadır. Kubbe kasnağının içinde de daha küçük boyutlu sekiz adet nakışlı pencere vardır. Alt pencerelerin alınlıkları, dikdörtgen formunda çini panolarla bezenmiştir. Sade bir yapıya sahip olan mihrap, beyaz kesme taştan yapılmıştır. Mihrap yaşmağı mukarnaslarla, taç kısmı tepeliklerle süslüdür. Mihrabın sağında yer alan mermer minberin külahı, yan alınlıkları ve kapısının üst tarafı, renkli sır tekniğinde çinilerle bezelidir. Caminin kuzey batı köşesinde yer alan müezzin mahfili, üç zarif kaş kemer üzerine oturtulmuştur. Kuzey duvarına bitişik merdivenle çıkılan mahfilin korkulukları yine çinilerle süslenmiştir. Üç basamakla çıkılan mermer vaaz kürsüsü, doğu duvarına bitişiktir. Kürsünün üst bölümünde iki sıra mukarnas ve bunun üstünde çini korkuluklar yer almaktadır. Caminin güney doğu köşesinde, külliyenin banisi olan Kasım Paşa'nın Hama valiliği yaptığı dönemde orada bulunan bir yapıdan getirtmiş olduğu dört zarif sütun üzerine oturtulmuş olan kürsüye benzer bir mimari öge bulunmaktadır.

3. Caminin Süslemeleri

Caminin içinde, 16. yüzyılda kullanılan bezeme türlerinin her çeşidi, büyük bir uyum içinde kullanılmıştır. Kullanılan malzemeye göre süslemeleri şu şekilde gruplandırabiliriz:

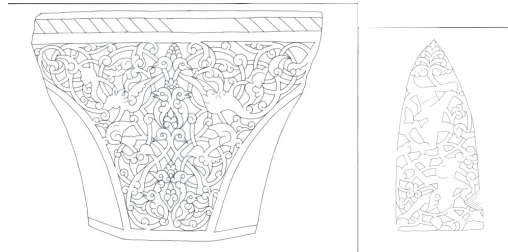
3.1. Taş ve Mermer Süslemeler

Boyutları 1.82x4 m. olan giriş kapısının kemeri, yeşil-beyaz iki renk mermerin alternatifli yerleştirilmesinden oluşur. Kitabe ile kemer arasında kalan köşebentler, rumî motifleriyle bezenmiştir. Mermerden olan kitabenin etrafı, yine rumî üslubunda motiflerden oluşan bir bordürle çevrelenmiştir. Son cemaat yeri sütun başlıkları, mihrabiyelerin yaşmakları, minarenin şerefe altlarındaki konsollar, vaaz kürsüsü ve mihrap nişinin yaşmağı mukarnas süslemelidir. Beyaz kesme taştan yapılmış olan mihrabın ölçüleri 5.90x2.50 m.'dir. Mihrabın niş kısmı beş kademelidir. 16. yüzyıl taş mihraplarının önemli bir örneği olan mihrabın taç kısmında tepelik dizisi şeklinde süsleme bulunur.

Caminin en ilgi çekici süslemesi, güney doğu köşesinde bulunan dört zarif sütun üzerine oturan kürsüdür. Sütunların kasnak kitabesindeki yazılarda adı geçen şahıs Hama Eyyûbileri'nden II. Muzaffer Eyyûbi (1229-1244) yahut aynı adı taşıyan III. Muzaffer (1284-1298) olmalıdır. Tarih verilmediğinden eserin hangi sultana ait olduğu kesinlik kazanmamıştır. Boyları 1.60 m. olan dört sütun, üzerine mermer bir levha konularak kürsü haline getirilmiştir. Sütunların gövdeleri zikzak yivlerle süslenmiştir. Yukarıya doğru genişleyen sütun başlıklarının köşeleri pahlanarak üçgen formu verilmiştir. Yalnız iki yan yüzü işlenen mermer başlıklar, insan ve çeşitli hayvan figürlerinin yer aldığı rumî üslubunda motiflerle dantel gibi bezenmiştir (Görsel 2, Çizim 1). Sütunların zemine basan kısımlarında da on santim kalınlıkta bantlar halinde kıvrım dallar üzerinde çeşitli hayvan figürleri işlenmiştir (Görsel 3). Sütun başlıklarının köşe üçgenlerinde üzüm asmalarının kıvrım dalları arasında ellerinde sepetle üzüm toplayan iki figür bulunur (Görsel 4, Çizim 2).

Görsel 2,3,4.Hama sütunları süsleme detayları.

Çizim 1,2.Hama sütunları başlık ve üçgen köşe pahı detay çizimleri.

3.2. Çini Süslemeler

Bozüyük Kasımpaşa Camii, 16. yüzyılın ilk yarısında renkli sır tekniğinde çinilerin kullanıldığı ilk yapılardandır. Renkli sır tekniği, Anadolu mimarisinde ilk olarak Türkler tarafından kullanılmıştır (Aslanapa, 1965:17). Bu teknik, Erken Osmanlı Çini Sanatı'nın en önemli yeniliğidir.

Selçuklu mozaik tekniğinden tamamen ayrılan bu çinilerde, uygulanması çok zor olan mozaik etkisi tek bir levha üzerinde verilmiştir. 15. yüzyılda özellikle Bursa, Kütahya, Edirne ve 16. yüzyılın başlarındaki bazı İstanbul eserlerinde renkli sır tekniğinde çok başarılı örnekler görebiliriz. Bu tekniğin uygulanmasında boyama, renklendirilmiş sırlarla yapılır. Sırların birbirine karışmaması için aralarına mangan oksitle karıştırılan bitkisel yağ ile hazırlanan boyayla kontür çekilir. Bu çinilerde kobalt, turkuaz, mor, sarı, yeşil, beyazın yanı sıra, sır üstü olarak uygulanmış kırmızı renk de görülür.

Caminin son cemaat yerindeki iki pencere alınlığı, harim kısmındaki aydınlatma pencerelerinin alınlıkları, minberin yan aynalıkları ve külahı, müezzin mahfilî ve vaaz kürsüsünün korkulukları renkli sır tekniğinde çinilerle bezelidir.

Son cemaat yerinde portalin iki yanındaki pencerelerin üzerinde 70x170 cm. ölçüsünde, ortasında sivri kemerli bir alan bulunan dikdörtgen formunda simetrik çini alınlıklar yer alır (Görsel 5, Çizim 3). Ortadaki sivri kemerli kısmı, içinde çin bulutları ve hatâyî üslubunda çiçeklerden oluşan bir bordür çevreler. Bordür karoları 12x27 cm. ebatlarındadır. Dikdörtgen panonun bordüründe ise, yeşil zemin üzerinde sarı renkte kapalı form şeklinde hurdeli rumîler ve bunların ortasında beyaz saplarla birbirine bağlanan hurdeli tepeliklerden oluşan bordür yer alır. Bordür karolarının ölçüleri 13.5x27 cm.'dir. Ortadaki kemer içinde deseni, yeşil zemin üzerinde sarı renkte hurdeli rumîlerden oluşan ayırma bir kompozisyon ve bunların arasından kıvrım dallarla dolanan hatâyî tarzı çiçekler oluşturur. Sivri kemerli alınlığı oluşturan çinilerin boyutu 27x27 cm.'dir.

Görsel 5, Çizim 3. Son cemaat yeri pencere alınlığı ve detay çizimi.

Harim kısmının doğu duvarında bulunan pencerelerin ikincisinde, bir kenarı 12. cm. ebadında altıgen plakalardan oluşan bir alınlık bulunur (Görsel 6, Çizim 4). Desen, papatya şeklinde beyaz dalların birleşme noktalarına konulmuş çiçeklerden oluşur. Pano çevresini ise

yeşil zemin üzerinde, sarı dallarla birbirine bağlanan hatâyî üslubunda çiçeklerden kompoze edilmiş bordür çevreler.

Görsel 6, Çizim 4. Harim kısmı doğu duvarı pencere alınlığı ve detay çizimi.

Mihrabın sol tarafında bulunan panonun ortasındaki dikdörtgen alınlığın deseninde merkezde dörtlü kapalı form şeklinde rumî ve köşelerinde bunun çeyrekleri konulmuştur (Görsel 7, Çizim 5). Rumî kapalı formların boşlukları turkuaz dallarla birbirine bağlanan hatâyî üslubunda çiçek motifleriyle bezenmiştir. Bu alanın etrafını kartuş paftalarına ayrılmış elma yeşili zeminli bir bordür çevreler. Bordürün desenini hatâyîler oluşturur. Bordürün dışında turkuaz bir bant vardır. Bunun dışında kalan kare alanın ulama tarzındaki deseninde ortadaki rozetin uçlarından çıkan beyaz kartuş çizgileri birbirine bağlanarak artı şeklinde formlar oluşturulmuştur. Bunların arasında oluşan madalyonların içinde kobalt zemin üzerine turkuaz rûmîlerden oluşan desen görülür.

Görsel 7, Çizim 5. Mihrap duvarı sol pencere alınlığı ve detay çizimi.

Vaaz kürsüsünün iki sıra mukarnas dolgusu üzerindeki korkuluklardaki çeşitli desenlerden oluşan çiniler, son restorasyonlarda düzensiz olarak sıralanmıştır (Görsel 8, Çizim 6).

Görsel 8, Çizim 6. Vaaz kürsüsü korkuluğu çinileri ve detay çizimi.

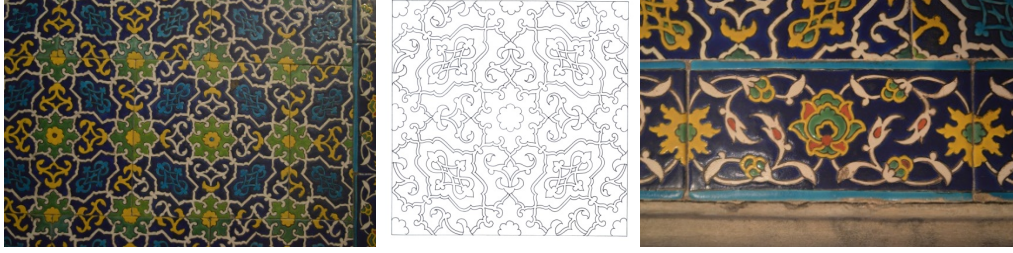
Hama sütunları üzerindeki mermer levhanın meydana getirdiği kürsünün korkuluklarında yer alan bir sıra çinide minber ve vaaz kürsüsündeki çinilerin deseninin aynı görülmektedir.

Minberin yan alınıklarının sol tarafının merkezinde, 33.5x33.5 cm. ebadında oniki kollu yıldızdan gelişen geometrik bir desen göze çarpar (Görsel 9, Çizim 7). Bu desen, yapıdaki pencere kanatlarında bulunan kündekarfî işçiliğindeki yıldızlarla bütünlük oluşturmaktadır.

Görsel9, Çizim7. Minber yan alınlığı çinileri ve detay çizimi.

Bunun etrafındaki alanda, cami içinde sıkça gördüğümüz ortasında sarı bir penç bulunan yeşil madalyonun uçlarından çıkan kartuş çizgilerinin oluşturduğu desen görülür (Görsel 10, Çizim 8). Kartuş içleri de sarı renkte rumî ve kıvrım dallarla bezenmiştir. Karoların boyutları 26x26 cm.'dir. Bu üçgen alanın etrafını kobalt zeminli hatâyî üslubunda çiçeklerle süslenmiş bordür çevreler. Bunlarda yaprak ortalarında sır üstü kırmızı renk görülür (Görsel 11). Bu uygulamanın, 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen sır altı kırmızının ön çalışması olduğu düşünülmektedir (Yetkin, 1972:200-201).

Görsel 10,11; Çizim8.Minber yan alınlığı çinileri ve detay çizimi.

Minber külahı da aynı desene sahip ulama çinilerle kaplıdır. Minber kürsüsünün iki yanındaki dikdörtgen pencere alınlıklarında da minber yan alınlıklarındaki ulama desenin aynısı tekrar edilmektedir.

2.03x4.08 m. boyutlarında üç kaş kemer üzerine oturan müezzin mahfilinin korkuluklarındaki ulama tarzındaki çinilerde, sekiz kollu beyaz yıldızın dört ucunda beyaz hurdeleri rumîler, dört ucunda tepelikler bulunur (Görsel 12, Çizim 9). Bunun ortasındaki sarı pençten çıkan dört kollu yıldızın uçlarından gelişen hatâyîler, rumîlerin arasındaki boşlukları doldurmaktadır. Desenin zemini kobalt, kapalı formların içi yeşille boyanmıştır. Çiçeklerin içinde küçük sır üstü kırmızı uygulamaları görülür. Bu çiniler, 26.5x26.5 cm. boyutlarındadır. Bordür desenini tepeliklerden çıkan hurdeleri rumîler ve bunların arasından dolaşan hatâyîler oluşturur. Bordür zemini yeşildir.

Görsel 12,Çizim 9. Müezzin mahfil korkuluk çinileri ve detay çizimi.

3.3. Kalemî Şüslemeler

Camide en yoğun olarak göze çarpan ikinci süsleme türü kalem işleridir. Son cemaat yeri orta kubbenin içinde merkezdeki göbekten ışınal olarak yayılan desen, kubbe eteğinde tepelik dizisi şeklinde bir süslemeyle son bulur. Göbekteki madalyonun içi ve çevresi, ayırma rumî ve hatâyî motifleriyle bezenmiştir. Pendantiflerde ise, sapları bir örge oluşturmuş olan kapalı form rumîler ve bunların içinde kıvrım dallarla birbirine bağlanan hatâyî motifleriyle bir madalyon oluşturulmuştur. Yan kubbelerde ise, düğüm oluşturan kartuşlar ile yine etek

kısımında tepelik dizisi şeklinde düzenleme görülür. Orta kubbe hariç, yanlardaki iki kubbenin bezemesi aynıdır. Renklendirmede sarı zemin üzerine mavi, lacivert, açık kırmızı, kahverengi ve beyaz kullanılmıştır.

Harim kısmının kible ve kuzey yönündeki duvarlarda beş adet yazılı madalyon ve bunların etrafını süsleyen kalem işleri görülür. Mihrabın sağ üstünde yer alan madalyonda celi sülüs tarzında hat yazısı ile, siyah zemin üzerine altın yıldızla “Allah (c.c.)”, soldakinde “Muhammed (a.s.)” yazmaktadır (Görsel 13). Bu madalyonların ortasında ve iki yanında yer alan nakışlı pencerelerin etrafı da kalem işleriyle bezelidir. Kuzey duvarındaki üç madalyondan ortadakinde “Ya Hazret-i Bilal-i Habeşî (r.a.)”, sağdakinde “Hüseyin (r.a.)”, soldakinde “Hasan (r.a.)” yazmaktadır. Madalyonların sağında ve solunda bulunan kör pencerelerin içleri ve çevreleri kalem işleriyle süslüdür. Pandantiflerin ortasında yer alan madalyonlarda ise dört halifenin adı yer almaktadır (Görsel 14).

Görsel 13,14. Mihrap duvarı ve pandantiflerdeki kalemîşi süslemeler ve madalyonlar

Ana kubbenin içinde göbekten yayılan ışınal desen şeması ile hatâyî ve rumî üslubunda motiflerden oluşan süsleme bulunur (Görsel 15). Kubbe kasnağı ise yine tepelik dizisi şeklinde alanlar içinde benzer motiflerle bezenmiştir. Kubbenin göbeğinde süslemelerin yanı sıra celi sülüs tarzında hat ile Cuma Sûresi 62/9. ayeti yazılmıştır (Görsel 16). Siyah zemin üzerine altın yıldız ile yazılmış olan yazının okunuşu şöyledir:

“Yâ eyyuhâllezîne âmenû izâ nûdiye lis salâti min yevmil cumuati fes’av ilâ zikrillâhi ve zerûl bey’a, zâlikum hayrun lekum in kuntum ta’lemûn.”

Türkçesi:

“Ey inananlar! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah’ı anmaya koşun; alım satımı bırakın ; bilerseniz , bu sizin için daha iyidir.” (mealler.org).

Görsel 15,16. Cami ana kubbe kalemîşi süslemeleri ve göbek yazısı

Yazının bitiminde görülen “Ketebehü Halim 1359(1940 M.)” imzasından, bu yazının Halim Özyazıcı’ya ait olduğu , fakat yazının başlangıç ve bitiş noktaları arasında kalan boşluk ve ketebenin üzerinde yer alan “Nakkaş Avnî” imzasından dolayı, Halim Bey’e ait olan yazı kalıbının nakkaş tarafından buraya uyarlandığı anlaşılmaktadır. Caminin kuzey duvarında yer alan madalyonlardan “Hüseyin(r.a.)” yazında “Ketebehü Hakkı 1359 (1940M.)” imzası görülmektedir. Bu imzanın yine yirminci yüzyılın meşhur hattatlarından İsmail Hakkı Altunbezer’e ait olması da bu fikri doğrulamaktadır.

3.4. Nakışlı Pencereler

Kasım Paşa Camii’nin revzenleri, 16. yüzyılın ilk yarısından günümüze bozulmadan gelebilmiş önemli örneklerdir. Caminin mihrap duvarı, doğu ve batı duvarlarının sivri kemerli kafa pencereleri, alçılı vitray şeklinde bezemeye sahiptir. Ayrıca, kubbe kasnağının içinde de daha küçük boyutlu sekiz küçük revzen bulunmaktadır. Osmanlı döneminde 15. yüzyılda yaygınlaşmaya başlayan alçılı vitray sanatı, en güzel örneklerini 16. yüzyıl sonrasında vermiştir (Gence, 1997:43). Bu zarif sanat eserlerinde taş, ahşap, çini ve halılarda olduğu gibi hatâyîler, rumîler, servi ağaçları, bahar dalları, karanfiller, laleler ve geometrik süslemelerin yanı sıra sülüs ve talik yazıların da sık sık kullanıldığı görülür.

Mihrap duvarının üst pencerelerinin sağındakinin üst kısmında madalyon içinde “Allah”, solundakininde bulunan madalyonda “Muhammed” yazısı bulunmaktadır (Görsel 17).

Bunların altında ise mihraplı bir pano düzeni içerisinde Kara Memi üslubunda yarı stilize motiflerden oluşan kompozisyon ve diğer pencerelerde de hem geometrik hem de bitkisel motiflerle bezenmiş desen şemaları görülür (Görsel 18).

Görsel 17,18 . Caminin alçı vitraylı kafa pencereleri.

3.5.Ahşap İşçiliği

Giriş kapısının sağ ve sol kanatlarında ahşap üzerine oyma olarak sülüs hattı ile sağ tarafa Besmele, sol tarafa ise “Udhulûha bi selâmin âminîn - Oraya güvene kavuşmuş olarak selamla girin” (Hicr Suresi 15/46) yazısı işlenmiştir (Kuran-ı Kerim.name.tr).

Caminin harim kısmında ahşap işçiliği, kapı ve pencere kapaklarında görülmektedir. Kündekârî tekniğinde işlenmiş olan pencere kapakları ceviz ağacından yapılmıştır. İstiklal Savaşı sırasında yapının batı, güney batı ve doğu duvarlarındaki pencereler tamamen yanmış, sadece mihrabın doğu tarafındaki pencere kapağı orijinal olarak kalabilmiştir. Alt ve üst tarafında yatay dikdörtgen şeklinde alanlar bulunan kapağın orta kısmında dört sıra olarak oniki kollu yıldızlardan oluşan daire formu içine oturan geometrik bezeme bulunmaktadır(Görsel 19, 20). Daha önceden mevcut olan sedef kakmalardan maalesef günümüze ulaşan örnek yoktur. Ahşap pencere kapaklarındaki oniki kollu yıldız düzenlemesi, minberin yan alınıklarının ortasında bulunan geometrik çini deseni ile benzerlik göstermektedir.

Görsel 19,20. Cami ahşap pencere kapaklarının kündekârî bezemeleri.

4. Sonuç

Kasım Paşa Camii, Osmanlı mimarisinin erken dönemlerinde görülen tek kubbeli ve üç kemerli son cemaat yeri planının 16. yüzyılın ilk yarısında devam eden bir örneğidir. Caminin Mimar Sinan'ın eseri olduğu konusunda tartışmalar bulunsa da, tezkirelerde bu eserin adına rastlanmamaktadır. Sade bir mimariye sahip olan caminin içinde, döneminin bütün özelliklerini yansıtan süslemeler bulunmaktadır. Süslemeleri önemli kılan özellikleri şu şekilde değerlendirebiliriz:

Caminin mermer süslemelerinin en önemli unsuru, Kasım Paşa'nın Hama mutasarrıflığı yaptığı dönemde buradan getirttiği gövde kısmında zikzak yivler, yazılar ve başlık kısmında kabartmalar bulunan dört zarif sütundur. Yapının güneydoğu cephesinde bulunan bu sütunlar, üzerine bir kaide oturtularak vaiz kürsüsüne dönüştürülmüştür. Sütunlardaki zikzak ve kabartma süslemeleri, Anadolu Selçuklu dönemi taş işçiliğiyle benzerlik göstermektedir. Osmanlı döneminde insan ve hayvan figürlü süslemelerin camilerde kullanılmaması açısından sıra dışı bir örnektir.

Erken Dönem Osmanlı Çini Sanatı'nın en önemli yeniliği olan renkli sır tekniği ile uygulanmış çiniler, Bursa ve Edirne'deki yapılarda görülür. Kasım Paşa Camii, 16. yüzyılda bu türde çinilerin görüldüğü ilk örneklerdendir. Yine minberin yan alınlıkları ve minber külahının çiniyle bezenmesi ilk olarak burada görülmektedir. Renkli sır tekniğinde daha önce Bursa Yeni

Camii ve Türbe ile Karamanoğlu İbrahim Bey İmareti mihrabında sır üstü olarak uygulanan kırmızı renk, Kasım Paşa Camii çinilerinde de kullanılmıştır.

Ayşe Denknalbant'ın cami ile ilgili yazısında verdiği kalem işi süslemelerin 1940 yılında aslına uygun olarak yenilediği bilgisine rağmen, ana kubbe göbeği ve madalyonlardan birinde iki farklı hattat imzası görülmesi ve ana kubbe yazısını başlangıç ve bitiş noktaları arasında boşluk kalması, yine bu yazılarda 1940 tarihi görülmesi, kalem işlerinin orijinalliğini tam olarak koruyamadığına işaret eder.

Camideki alçı pencere vitraylar, ufak tefek hasarlar dışında günümüze sağlam olarak gelebilmiştir. Aynı durum maalesef ahşap pencere kapakları için geçerli değildir. Kurtuluş Savaşı sırasında Yunan askerlerinin kaçarken ateşe verdiği yapılar arasında bulunan caminin pencere kapaklarından sadece mihrabın doğu tarafındaki sağlam kalmıştır.

Sade ve mütevazi yapısına göre iddialı süslemelere sahip olan Bozüyük Kasım Paşa Camii, 16. yüzyılın ilk yarısından günümüze gelebilmiş ve kendinden sonra gelecek eserlere örnek olmuş nadide bir kültür varlığıdır.

Kaynakça

- Akakuş, R. (1990). "İmam Cezeri ve Torunu Kasım Paşa", *Diyanet İşleri Dergisi*, (4) s.3-31.
- Aslanapa, O. (1965). *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı*, İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Çetin, M.C. (2018). *Nefs-i Karadona Nam-ı Diğer Bozüyük*, Bilecik: Tunç Yayıncılık.
- Denknalbant, A. (2001). "Kasım Paşa Külliyesi", *T.D.V. İslam Ansiklopedisi*, (24) s.550-552.
- Gence, C. (1997). "Osmanlılardan Günümüze Alçı Vitray Sanatı", *Türkiye İş Bankası Kültür ve Sanat Dergisi*, (33) s.42-44.
- Gündüz, H. (2019). Caminin kitabeleri MSGSÜ Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Eski Yazı Programı'ndan Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin Gündüz tarafından okunmuştur, İstanbul: 10 Ocak.
- Özüdoğru, Ş., Ünügür, A. (1997). *Bozüyük Kasım Paşa Camii*, Eskişehir: Sakarya Gazetecilik ve Matbaacılık.

Yetkin, Ş. (1972). *Anadolu'da Türk Çini ve Seramik Sanatı'nın Gelişmesi*, İstanbul: İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Yayını.

Yılmaz, K. (2007). *Bozüyük ve Kasım Paşa Camii*, Eskişehir: Sakarya Gazetecilik ve Matbaacılık.

İnternet Kaynakları

http://kuranikerim.name.tr/KURAN-I_Kerim-meali/KURAN-i_kerim-meallerini-sirala.asp?mealler=46&altun=15&meal-tefsir=AYET, Erişim tarihi: 10.01.2019.

<https://mealler.org/SureveAyetler.aspx?sureid=062&ayet=009>, Erişim tarihi: 10.01.2019.

Görsel Kaynaklar

Makalede kullanılan fotoğraf ve çizimlerin tümü yazara aittir.